

**ТЕХНОЛОГІЧНІ УТОПІЇ ХХ СТОЛІТТЯ:
МЕТОДОЛОГІЧНИЙ І ТЕМАТИЧНИЙ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ**
Огляд конференції «Переосмислення техноутопій поза бінарністю Схід-Захід. Творці,
уможливлувачі та користувачі» (25-27 червня 2025, Базель)

Ірина Адамська

Technological Utopias of the 20th Century: Methodological and Thematic Aspects of Research.

Conference Review of «Understanding Techno-Utopias Across the East-West Divide: Creators, Enablers, and Audiences» (25-27 June 2025, Basel)

Iryna Adamska

This article aims to systematise and analyse the key methodological and thematic dimensions of research on technological utopias presented at the international conference «Understanding Techno-Utopias Across the East-West Divide: Creators, Enablers, and Audiences» (Basel, 25–27 June 2025), and to identify the principal contemporary trends in this field.

Methods. *The study draws on an analytical review of late-twentieth-century approaches in the history of technology; a systematisation of conference presentations by methodology; and a comparative thematic analysis of papers, discussions, and visual materials.*

Results. *The analysis shows that twentieth-century techno-utopias are approached primarily as socio-technical projects that reveal the complex interplay between technologies, expert knowledge, ideology, state power, and public reception. Participants employed a wide spectrum of methodologies, including the Large Technical Systems (LTS) paradigm, the Social Construction of Technology (SCOT), and Actor-Network Theory (ANT), as well as environmental history, visual history, and the cultural history of technology. Systematising the papers made it possible to distinguish three core thematic clusters that mirror current research priorities: 1) the subjugation of nature and the infrastructural «re-drawing» of landscapes, encompassing megaprojects aimed at radical transformation of nature (e.g., dam construction or climate engineering); 2) technology transfer and adaptation and intercultural dialogue across the «Iron Curtain» covering studies of the import of Western technologies, ideas, and practices (for example, refrigeration technologies, camera manufacture, and urban planning concepts) and their transformation in the Soviet context; 3) the use of technology as an instrument of social engineering and control, where technologies are examined as tools for shaping identity and governing society (e.g., through the health-care system, the application of cybernetic principles in urban governance, or computerisation).*

Conclusions. *The studies demonstrate that the relationship between technology and the public good was re-thought in the twentieth century. New approaches to analysing technological development and its societal effects have foregrounded the multiplicity of actors. Overall, the findings make visible the ambivalence of modernisation, in which utopian promises frequently yielded dystopian practices.*

Keywords: *technological utopias, 20th century, visual history, cultural history of technology, environmental history, Social Construction of Technology (SCOT), Actor-Network Theory (ANT), Large Technical Systems (LTS), modernisation, Ukraine.*

Утопічні уявлення про здатність технологій докорінно трансформувати суспільство та будувати ідеальне майбутнє стали однією з визначальних рис суспільно-політичного життя європейських країн в ХХ столітті. Цей феномен, відомий як техноутопізм, притаманний різним політичним культурам і передбачав різні наративи прогресу, такі як соціалістичні проекти прискореної модернізації чи капіталістичні ідеї про безперервний комфорт і продуктивність. Політичні режими й науково-технічні спільноти формували власні візії майбутнього, де пріоритети, носії й адресати технічних змін конфігурувалися по-різному, відображаючи глибокі ідеологічні та культурні відмінності у Східній та Західній Європі. Проте війни, економічні та політичні кризи ХХ століття змусили критично переосмислити зв'язок між технологією та суспільним благом.

Зазначені складні та багатогранні процеси стали предметом обговорення на міжнародній конференції «Переосмислення техноутопій поза бінарністю Схід-Захід. Творці, уможливлувачі та користувачі», що відбулася 25-27 червня 2025 року в Базелі (Швейцарія) та була частиною швейцарсько-українського проекту «Випробування радянської утопії: соціальна історія технологій в Україні, 1922–1991», який виконують науковці Київського національного університету імені Тараса Шевченка та Базельського університету за підтримки Швейцарського національного наукового фонду.

Конференція мала на меті об'єднати провідних європейських фахівців з історії технологій для обговорення актуальних проблем галузі, виявлення прогалин у сучасних дослідженнях та особливостей застосування різних методологічних підходів до вивчення соціальної історії технологій.

Враховуючи залучення до обговорення низки спеціалістів з історії технологій, метою статті є систематизація та аналіз ключових методологічних і тематичних аспектів дослідження технологічних утопій, представлених у доповідях конференції, задля визначення головних сучасних тенденцій вивчення даного проблемного поля. Синтез результатів доповідей та дискусій дасть можливість продемонструвати як дослідження реалізованих та невітлених техноутопічних проектів ХХ століття розкривають складну взаємодію між технологіями, експертним знанням, ідеологією, державною владою та суспільною рецепцією, пропонуючи, між іншим, нові перспективи для розуміння українського радянського досвіду та його місця у світовій історії технологій.

Існуючі узагальнюючі праці в більшості є історичними оглядами розвитку технологій, як, наприклад, роботи Дональда Кардвелла (Cardwell 1994), що є «традиційною» історією винаходів та інженерії, або Рут Коуен (Cowan 1983), яка здійснила огляд історії побутових технологій. Пізніше Коуен видала підручник з соціальної історії американських технологій (Cowan 1997). Оглядову модель «режимів знання», що дозволяє аналізувати науку, медицину і технології в єдиній рамці, запропонував Джон Пікстон (Pickstone 2000).

Низка праць стосується окремих методологічних підходів, деякі з яких є й досі базовими при дослідженні історії технологій. Зокрема дослідження Томаса П. Г'юза (Hughes 1983) щодо електрифікації на Заході сприяли формуванню концепції великих технічних систем (LTS); збірка праць під редакцією Вібе Бейкера, Томаса Г'юза і Тревора Пінча (Bijker, Hughes & Pinch 1987) стала програмною для напрямку, пов'язаного з соціальним конструюванням технологій (SCOT); а дослідження Бруно Латура (Latour 1987, 2005) стали ключовими для формування акторно-мережевої теорії (ANT).

Дослідження Вільяма Кронона про колонізацію Нової Англії та ринкову комодифікацію, про формування великими містами простору довкола себе (Cronon 1983, 1991), праці Дональда Ворстера, у яких він аналізує взаємодію екології, держави й економіки (Worster 1979, 1985), цінні для розуміння методів екологічної історії. Дискусії навколо технологічного детермінізму й культурних контекстів, зібрані у книзі під редакцією Мерріт Сміт і Лео Маркса

(Smith & Marx 1994), стали важливими для розвитку культурної історії технологій. Ці напрями продовжували розвивати дослідники в подальшому.

Між іншим, Ганс Кляйн та Деніел Кляйнман (Klein & Kleinman 2002) критикували традиційний варіант соціального конструювання технологій (SCOT) за його надмірну зосередженість на суб'єктно-центрованому підході та нездатність адекватно пояснити вплив соціальних структур. Вони заклади основу для більш структурно-чутливого та причинно-наслідкового аналізу соціального формування технологій. Арджун Аппадурай сформулював теорію соціального життя речей (Appadurai 2013). Огляд ключових концепцій і підходів до історії науки та технології зробив Стівен Каткліфф (Cutcliffe 2000), який є директором програми «Наука, технологія та суспільство (STS)» в Університеті Ліхай, США.

Учасники конференції у своїх дослідженнях використовували різноманітні методологічні підходи та їх поєднання, в тому числі зазначені вище. Низка дослідників, зокрема Клаус Гества, Люмініта Ґатеджел, Богдан Шумилович, Марта Студенна-Скруква, Сара Евісон, застосували концепцію великих технічних систем (LTS), яка передбачає розгляд технологічних комплексів як довготривалих соціотехнічних утворень із власною логікою розвитку, інституційною інерцією та політичною вмонтованістю. У межах концепції мережі електроенергії, транспорту, водокористування, телекомунікацій чи зв'язку об'єднують артефакти, організації, правила, користувачів і стають носіями державних амбіцій, унаочнюють «видимість» влади та задають стандарти повсякденності. Центральну роль відіграють «будівничі систем», які узгоджують техніку, фінанси, регуляції й кадри; розвиток відбувається через фази зародження, розширення та стабілізації. Такі системи набувають «технологічного імпульсу», проявляють «шляхову залежність» (складність відхилення під час розвитку технології від раніше визначених стандартів попри існуючі альтернативи) і долають «зворотні виступи» (слабкі місця) через технічні та інституційні інновації (Hughes 1983; Bijker, Hughes, & Pinch 1987; Smith & Marx, 1994). Тож концепція великих технічних систем уможливорює пояснення, як великомасштабна інфраструктура одночасно формує суспільство й визначається його політичними, економічними та культурними контекстами.

Наступні підходи, до яких зверталися учасники конференції, зокрема Ольга Мартинюк, Еґле Ріндзевічюте, Геннадій Казакевич, Ростислав Конта, Ірина Адамська, Богдан Шумилович, Анна Онуфрієнко, – це соціальне конструювання технологій (SCOT) та акторно-мережева теорія (ANT). Вони переводять увагу на множинність акторів і практик, які впливають на розвиток технологій. Ці підходи дозволяють описати конфігурації експертних спільнот, користувачів і адміністраторів, механізми узгодження інтересів, роль невдач і «тертя».

Представники підходу SCOT розглядають технології не як «природно найкращі» рішення, а як підсумок домовленостей між зацікавленими групами – інженерами, користувачами, регуляторами, інвесторами тощо. На ранніх етапах розвитку технології один і той самий артефакт різні групи розуміють по-різному (це називають інтерпретативною гнучкістю), тому конкурують кілька бачень проблеми й способів її розв'язання. Стабілізація настає через механізми «закриття»: завдяки переробці конструкції артефакту, ухваленню стандарту чи переконливій публічній аргументації (рекламуванню, пропаганді). У підсумку суперечки щодо форми технології згасають і один варіант стає домінантним (Pinch & Bijker, 1984). Цей процес спрямовують «технологічні фрейми» – спільні для груп уявлення про те, що таке «хороша» технологія (Bijker 1997).

Акторно-мережева теорія (ANT) виходить із принципу симетрії: і люди, і речі або алгоритми дій (усі не людські фактори, «non-humans») виступають «актантами», чия взаємодія вибудовує мережі. При цьому ANT передбачає відмову від класичної ієрархії «суспільство вище, техніка нижче». Люди і речі розглядаються як рівноправні учасники взаємодії. Цей підхід оперує поняттям «обов'язкових точок проходу», тобто ключових вузлів мережі (стандарти, протоколи, лабораторії), через які мають пройти всі актори аби досягти

своїх цілей. Хто контролює ці вузли, той керує і мережею. Коли все працює стабільно, користувачі не думають, як мережа влаштована всередині і помічають тільки результат (що отримало в теорії назву «чорна скринька»). Тільки збій в роботі привертає увагу до внутрішніх механізмів мережі (Latour 1987; Law 1992; Latour 2005).

У доповідях Клауса Гестви, Люмініти Ґатеджел, Сари Евісон, Іллі Левченка також були застосовані підходи екологічної історії (Cronon 1983, 1991; Worster 1985), яка пропонує включити до аналізу матеріальність ландшафтів і довготривалі наслідки інженерних втручань. Цей напрям дозволяє оцінити зміну режимів ресурсокористування, екологічні компроміси та трансформації просторових уявлень, а також зауважити зсуви від віри у «виправлення» природи до етики обмежень і збереження.

Низкою дослідників, зокрема Богданом Шумиловичем, Клаусом Гествою, Ольгою Мартинюк, Іллею Левченком, Ростиславом Контою, Іриною Адамською, Мартою Студенною-Скруквою, Анною Онуфрієнко, Катєю Доозе були використані методи культурної історії технологій та візуальної історії. Зазначені підходи застосовуються для вивчення ідеологічного, символічного та повсякденного значення технологій, їхнього впливу на формування суспільства та культури, для виявлення та оцінки сприйняття технологій і пов'язаних з ними соціальних процесів. Вони дають змогу простежити механізми, через які медіа, візуальні репрезентації та наративи нормують технічні рішення, структурують уявлення й очікування щодо майбутнього та визначають моделі суб'єктності (Smith & Marx 1994; Jasanoff & Sang-Hyun Kim 2015).

На конференції виступили дослідники з Великобританії, Німеччини, Польщі, Франції, Швейцарії та України. Їхні доповіді географічно охопили проблеми з Литви, Румунії, України та Центральної Азії. Також в межах конференції були представлені до обговорення два документальні фільми, створені Станіславом Мензелевським, Анною Онуфрієнко та Олександром Телюком на основі радянських кінохронік – «Атомоград. Монтаж утопії» (2016) та «Інтербачення-Львів» (2018) (Martynyuk & Schenk 2025). Аналіз матеріалів виступів дозволяє виокремити кілька основних тематичних блоків, що відображають пріоритети сучасних досліджень техноутопій.

Перший блок об'єднує теми, що стосуються підкорення природи та розбудови масштабної інфраструктури, спрямованої на радикальну трансформацію ландшафтів. Так, Клаус Гества (Тюбінгенський університет, Німеччина) досліджував будівництво каскаду дамб на Дніпрі та створення найбільшої в Європі іригаційної системи як процес «підкорення річки», аналізуючи технічні, пропагандистські та екологічні аспекти цього проєкту, який перетворив аграрну республіку на індустріальну. Люмініта Ґатеджел (Регенсбурзький університет, Німеччина) розглядала інженерні проєкти з меліорації земель уздовж румунської частини Дунаю, які мали на меті інтегрувати нові території в національну економіку через наукове управління ресурсами. Сара Евісон (Базельський університет, Швейцарія) аналізувала радянські проєкти кліматичної інженерії періоду «відлиги», зокрема ідею будівництва дамби через Берингову протоку для «покращення» клімату, що втілювало ідеологічну віру в технологічний контроль над природою. Їх дослідження демонструють віру в можливість наукового управління та «виправлення» природи. Навіть проєкти, що залишилися нереалізованими, як-от дамба через Берингову протоку, є важливими для розуміння меж та амбіцій радянської технологічної ідеології. Так само і наукові станції у важкодоступних місцях, як-от високогірна дослідницька станція на льодовику Федченка в Центральній Азії, вивченням якої займалася Катя Доозе (Університет Люм'єр Ліон 2, Франція), утілювали техноутопічні ідеали оволодіння природою, поєднуючи прагматичні дослідження із символічною демонстрацією радянської наукової могутності.

Другий тематичний блок, який можна виділити, охоплює проблеми трансферу технологій та міжкультурного діалогу через «залізну завісу». На конференції були

представлені дослідження, що фокусуються на імпорті західних технологій, ідей та практик та їх включенні у радянський контекст, а також на співпраці між радянськими та іноземними фахівцями. Доповідачі аналізували процеси адаптації, копіювання та трансформації закордонного досвіду в умовах соціалістичної системи. Анна Онуфрієнко (Технологічний інститут Карлсруе, Німеччина) проаналізувала візити німецького професора Рудольфа Планка до СРСР, зокрема поїздки до України в 1929 та 1932 роках, та його вплив на розвиток холодильних технологій. Вона розкрила як співпраця з іноземними інженерами вписувалася в процеси індустріалізації та як технології, призначені для збереження їжі, стали інструментом біополітики. Холодильні технології дозволили налагодити логістику для вилучення продовольства в українських селян та його експорту за кордон під час Голодомору 1932–1933 років. Це яскравий приклад того, як технічна утопія може стати дистопією.

Геннадій Казакевич (Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Україна) на прикладі заводу «Арсенал» розглянув процес перенесення німецьких технологій виробництва фотоапаратів «Contax» до Києва після Другої світової війни, що передбачало вивезення обладнання й залучення німецьких спеціалістів, а також подальшу адаптацію їх виготовлення до радянських соціально-економічних умов. Проте швидке нарощування випуску фотоапаратів у 1950-х роках призвело лише до накопичення нерозпроданої продукції на складах заводу «Арсенал» (10 700 одиниць на 1961 рік) та необхідності скорочення плану виробництва, що свідчило про неспроможність такого технологічного імпорту вирішити реальних потреб суспільства, адже камера виявилася надто складно сконструйованою та дорогою для пересічного користувача, чи забезпечити довгостроковий інноваційний розвиток.

Марта Студенна-Скруква (Університет імені Адама Міцкевича у Познані, Польща) поділилася вивченням упровадження американської концепції «Автомобільного міста» в радянському Києві у 1960-1970-х роках, показуючи, як західні моделі урбаністичного планування переносилися та переосмислювалися в ідеологічних рамках соціалізму. У доповіді вона підкреслила, що радянський містобудівний дискурс поєднував технологічний оптимізм з політичною риторикою, при цьому ідеологи стверджували, що загальна автомобілізація може бути досягнута без повторення соціальних проблем, притаманних Заходу. Влада прагнула планово контролювати автомобілізацію, щоб досягти оптимального рівня розвитку цієї галузі. Але проєкт «Автомобільного міста», що надавав пріоритет автомобілям над громадським транспортом, ілюстрував суперечності техно-утопічного мислення за соціалізму, відображаючи як прагнення до сучасності, так і межі реалізації цих амбіцій.

Ростислав Конта (Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Україна) розглядав проникнення західної музики (джазу, року) в акустичне середовище УРСР, аналізуючи її як форму культурного імпорту, що протистояла офіційній ідеології. Він представив основні концепції в оцінці даного явища, починаючи з радянських часів до сьогодення. Зокрема, він продемонстрував, що радянські вчені інтерпретували західну музику передусім як загрозу ідеологічному контролю, уникаючи визнання музики як незалежної культурної сили, тоді як новітні підходи дозволяють вивчати її як частину ширшої акустичної культури.

Третій тематичний блок об'єднує дослідження технологій як інструменту соціальної інженерії та контролю. У цьому випадку технології розглядалися не лише як засіб виробництва, а і як інструмент соціального конструювання, зокрема формування ідентичності, та засіб управління суспільством. Так, Ірина Адамська (Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Україна) проаналізувала створення радянської системи охорони здоров'я в Україні у 1920-х роках як утопічний проєкт, який мав на меті не тільки налагодження лікування та профілактики, але й політичного виховання населення та надання

привілеїв окремим соціальним групам, проте зіштовхнувся з браком ресурсів та негативним сприйняттям пересічними громадянами, що влада намагалася виправити між іншим шляхом рекламування медичних та санітарних приладів, нових технологій діагностики та лікування.

Дослідження Ольги Матринюк (Базельський університет, Швейцарія) будівництва мотоциклетного заводу в Харкові та дорожніх пробігів 1930-1931 років продемонстрували, що транспортні технології в поєднанні з локальними економічними умовами й традиціями слугували механізмами формування ідентичності технічної інтелігенції та самобутньої авто- та мотокультури, сприяли вибудовуванню професійних спільнот, але в той же час регулюванню соціального-економічного порядку в умовах централізації. Аналіз дорожніх пробігів 1930-1931 років виявив їхню подвійність: це водночас випробування техніки, розробка й впровадження інновацій та забезпечення фінансування виробництва, але також високоідеологізовані публічні практики, покликані легітимувати індустріальні цілі сталінської доби.

Ілля Левченко (Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Україна) аналізував ідеологічний «ребрендинг» Західної України після Другої світової війни через конструювання символічних ландшафтів, таких як «український П'ємонт», та використання ідеї технологічного прогресу для інтеграції регіону в радянський проєкт. Він досліджував взаємодію між історичною спадщиною регіону та радянським баченням технологічного прогресу, демонструючи, що індустріальний розвиток передбачав як зведення нової інфраструктури, так і демонтаж існуючих споруд, при цьому руїни перепрофільовувалися в символічному ландшафті. Культурна та символічна трансформація регіону була важливою для повоєнної радянської програми державотворення.

Застосування кібернетичних принципів до міського управління в соціалістичних містах дослідив Богдан Шумилович (Український католицький університет, Центр міської історії, Україна). На прикладі Львова він проаналізував роль телебачення, радіо та систем зворотного зв'язку у контролі міського життя та продемонстрував як збір даних і прогнозне планування використовувалися для підвищення ефективності управління та підтримки соціального порядку, підкреслюючи зв'язки між кібернетикою та політичною владою. Він також продемонстрував, що ці системи слугували як для практичного управління, так і для ідеологічних цілей, формуючи теорію і практику соціалістичної міської адміністрації.

Інший варіант використання цифровізації представила Еґле Ріндзевічюте (Кінгстонський університет, Велика Британія), яка досліджувала комп'ютеризацію в Литві, що стала прикладом того, як місцеві експертні спільноти використовували союзні програми для посилення власної агентності та просування національних інтересів, зокрема за рахунок розміщення промислових та науково-дослідних об'єктів за межами великих міст, що розглядалося як спосіб мінімізації радянської/російської колонізації та як механізм збереження наукової автономності.

Необхідно також відзначити, що дослідження учасників конференції стосувалися технологічних проєктів різних за своїм масштабом та рівнем впливу. Звертали увагу як на макро-, так і на мікрорівень. Група досліджень про мегапроєкти об'єднує доповіді про великомасштабні інженерні втручання, що мали на меті кардинально змінити ландшафти та продемонструвати міць держави, як наприклад будівництво каскаду дамб на Дніпрі для «підкорення річки», проєкти меліорації земель у Румунії, радянські плани кліматичної інженерії. В окрему групу можна виділити дослідження системних проєктів, які стосувалися управління суспільством та економікою. До неї варто віднести дослідження, присвячені впровадженню технологій для управління містами, галузями промисловості та соціальними процесами, зокрема застосування кібернетичних принципів для управління Львовом, комп'ютеризація та створення цифрової інфраструктури в Литві, створення централізованої системи охорони здоров'я в УССР у 1920-х роках, а також впровадження концепції

«Автомобільного міста» в Києві. І нарешті в третю групу варто об'єднати дослідження технологій для індивіда, які передбачають вплив на побут, дозволяють та культурні практики радянських громадян, зокрема виробництво фотоапаратів «Київ» на заводі «Арсенал» як приклад технологій для масового користувача, виробництво мотоциклів та мотопробіги як елемент формування нової транспортної культури, розповсюдження забороненої західної музики через магнітофонні записи.

Таким чином, аналіз матеріалів конференції демонструє, що сьогодні техноутопії ХХ століття розглядають переважно як соціотехнічні проекти, які розкривають складну та часто парадоксальну взаємодію між технологіями, експертним знанням, ідеологією, державною владою та суспільною рецепцією. Учасники конференції використовували широкий спектр методологічних підходів, що підтверджує багатогранність сучасних досліджень історії технологій. До базових підходів, які застосовували дослідники, належать концепція великих технічних систем (LTS), соціальне конструювання технологій (SCOT) та акторно-мережева теорія (ANT), а також методологія екологічної історії, візуальної історії та культурної історії технологій.

Систематизація доповідей дозволяє виокремити три ключові тематичні блоки, що відображають пріоритети сучасних досліджень техноутопій: підкорення природи та інфраструктурне «перекроювання» ландшафтів; трансфер і адаптація технологій та міжкультурний діалог крізь «залізну завісу»; використання технологій як інструменту соціальної інженерії та контролю. Дослідження демонструють, що амбіції технічного прогресу намагалися реалізувати як на макрорівні мегапроектів, так і на мікрорівні технологій для індивіда. У той же час вони унаочнюють амбівалентність модернізації, у якій утопічні обіцянки нерідко виробляли дистопічні практики.

Фінансування. Це дослідження виконане в межах спільного швейцарсько-українського дослідницького проекту «Випробування радянської утопії: соціальна історія технологій в Україні, 1922–1991» за підтримки Швейцарського національного наукового фонду (грантова угода No. IZURZI 224820/1).

Список джерел та літератури

- APPADURAI, A., 2013, *The Future As Cultural Fact: Essays on the Global Condition*. London: Verso.
- BIJKER, W. E., 1997, *Of bicycles, bakelites, and bulbs: toward a theory of sociotechnical change*. MIT Press.
- BIJKER, W., HUGHES, T. & PINCH, T., eds., 1987, *The social construction of technological systems: new directions in the sociology and history of technology*. Cambridge, Massachusetts: MIT Press.
- CARDWELL, D.S.L., 1994, *The Norton History of Technology*. New York: Norton.
- COWAN, R.S., 1983, *More Work for Mother: The Ironies of Household Technology from the Open Hearth to the Microwave*. New York: Basic Books.
- COWAN, R.S., 1997, *A social history of American technology*. New York: Oxford University Press.
- CRONON, W., 1983, *Changes in the land: Indians, colonists, and the ecology of New England*. Hill and Wang.
- CRONON, W., 1991, *Nature's Metropolis: Chicago and the Great West, 1848-1893*. New York: W.W. Norton.
- CUTCLIFFE, S.H., 2000, *Ideas, Machines, and Values: An Introduction to Science, Technology, and Society Studies*. Lanham MD: Rowman & Littlefield.

- HUGHES T.P., 1983, *Networks of Power. Electrification in Western Society, 1880-1930*. The Johns Hopkins University Press.
- JASANOFF, Sh. & SANG-HYUN KIM, eds., 2015, *Dreamscapes of Modernity: Sociotechnical Imaginaries and the Fabrication of Power*. University of Chicago Press..
<https://doi.org/10.7208/chicago/9780226276663.001.0001>
- KLEIN, H. & KLEINMAN, D., 2002, The Social Construction of Technology: Structural Considerations. *Science, Technology and Human Values*, 27(1), 28-52.
<https://doi.org/10.1177/016224390202700102>
- LATOUR, B., 1987, *Science in action: how to follow scientists and engineers through society*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
- LATOUR, B., 2005, *Reassembling the social: an introduction to actor-network-theory*. Oxford New York: Oxford University Press.
- LAW, J., 1992, Notes on the theory of the actor-network: Ordering, strategy, and heterogeneity. *Systems Practice*, 5, 379–393. <https://doi.org/10.1007/BF01059830>
- MARTYNYUK O. & SCHENK F.B., 2025, *Understanding Techno-Utopias Across the East-West Divide: Creators, Enablers, and Audiences* (Wednesday, 25.06. – Friday, 27.06.2025, University of Basel). Program.
- PICKSTONE, J., 2000, *Ways of Knowing: A New History of Science, Technology and Medicine*. Manchester: Manchester University Press.
- PINCH, T. J. & BIJKER, W. E., 1984, The Social Construction of Facts and Artefacts: or How the Sociology of Science and the Sociology of Technology might Benefit Each Other. *Social Studies of Science*, 14(3), 399-441. <https://doi.org/10.1177/030631284014003004>
- SMITH, M.R. & MARX, L., eds., 1994, *Does Technology Drive History? The Dilemma of Technological Determinism*. Cambridge, MA: MIT Press.
- WORSTER, D., 1979, *Dust Bowl: the southern plains in the 1930s*. New York: Oxford University Press.
- WORSTER, D., 1985, *Rivers of Empire: Water, Aridity, and The Growth of The American West*. New York: Pantheon Books.

References

- APPADURAI, A., 2013, *The Future As Cultural Fact: Essays on the Global Condition*. London: Verso.
- BIJKER, W. E., 1997, *Of bicycles, bakelites, and bulbs: toward a theory of sociotechnical change*. MIT Press.
- BIJKER, W., HUGHES, T. & PINCH, T., eds., 1987, *The social construction of technological systems: new directions in the sociology and history of technology*. Cambridge, Massachusetts: MIT Press.
- CARDWELL, D.S.L., 1994, *The Norton History of Technology*. New York: Norton.
- COWAN, R.S., 1983, *More Work for Mother: The Ironies of Household Technology from the Open Hearth to the Microwave*. New York: Basic Books.
- COWAN, R.S., 1997, *A social history of American technology*. New York: Oxford University Press.
- CRONON, W., 1983, *Changes in the land: Indians, colonists, and the ecology of New England*. Hill and Wang.
- CRONON, W., 1991, *Nature's Metropolis: Chicago and the Great West, 1848-1893*. New York: W.W. Norton.
- CUTCLIFFE, S.H., 2000, *Ideas, Machines, and Values: An Introduction to Science, Technology, and Society Studies*. Lanham MD: Rowman & Littlefield.
- HUGHES T.P., 1983, *Networks of Power. Electrification in Western Society, 1880-1930*. The Johns Hopkins University Press.

- JASANOFF, Sh. & SANG-HYUN KIM, eds., 2015, *Dreamscapes of Modernity: Sociotechnical Imaginaries and the Fabrication of Power*. University of Chicago Press.. <https://doi.org/10.7208/chicago/9780226276663.001.0001>
- KLEIN, H. & KLEINMAN, D., 2002, The Social Construction of Technology: Structural Considerations. *Science, Technology and Human Values*, 27(1), 28-52. <https://doi.org/10.1177/016224390202700102>
- LATOUR, B., 1987, *Science in action: how to follow scientists and engineers through society*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
- LATOUR, B., 2005, *Reassembling the social: an introduction to actor-network-theory*. Oxford New York: Oxford University Press.
- LAW, J., 1992, Notes on the theory of the actor-network: Ordering, strategy, and heterogeneity. *Systems Practice*, 5, 379–393. <https://doi.org/10.1007/BF01059830>
- MARTYNYUK O. & SCHENK F.B., 2025, *Understanding Techno-Utopias Across the East-West Divide: Creators, Enablers, and Audiences* (Wednesday, 25.06. – Friday, 27.06.2025, University of Basel). Program.
- PICKSTONE, J., 2000, *Ways of Knowing: A New History of Science, Technology and Medicine*. Manchester: Manchester University Press.
- PINCH, T. J. & BIJKER, W. E., 1984, The Social Construction of Facts and Artefacts: or How the Sociology of Science and the Sociology of Technology might Benefit Each Other. *Social Studies of Science*, 14(3), 399-441. <https://doi.org/10.1177/030631284014003004>
- SMITH, M.R. & MARX, L., eds., 1994, *Does Technology Drive History? The Dilemma of Technological Determinism*. Cambridge, MA: MIT Press.
- WORSTER, D., 1979, *Dust Bowl: the southern plains in the 1930s*. New York: Oxford University Press.
- WORSTER, D., 1985, *Rivers of Empire: Water, Aridity, and The Growth of The American West*. New York: Pantheon Books.

Технологічні утопії XX століття: методологічний і тематичний аспекти дослідження.

Огляд конференції «Переосмислення техноутопій поза бінарністю Схід-Захід. Творці, уможливорювачі та користувачі» (25-27 червня 2025, Базель)

Стаття має на **меті** систематизацію та аналіз ключових методологічних і тематичних аспектів дослідження технологічних утопій, представлених на міжнародній конференції «Переосмислення техноутопій поза бінарністю Схід-Захід. Творці, уможливорювачі та користувачі» (25-27 червня 2025 року, Базель), та визначення головних сучасних тенденцій вивчення цього проблемного поля.

Методи. У роботі з матеріалами конференції було застосовано аналітичний огляд базових дослідницьких підходів кінця XX ст. до вивчення історії технологій, систематизацію виступів за використаними методологіями та порівняльний тематичний аналіз доповідей, дискусій і візуального контенту.

Результати. Аналіз матеріалів конференції демонструє, що техноутопії XX століття розглядаються переважно як соціотехнічні проекти, які розкривають складну взаємодію між технологіями, експертним знанням, ідеологією, державною владою та суспільною рецепцією. Учасники конференції застосовували широкий спектр методологічних підходів, зокрема концепцію великих технічних систем (LTS), соціальне конструювання технологій (SCOT) та акторно-мережеву теорію (ANT), а також методологію екологічної історії, візуальної історії та культурної історії технологій. Систематизація доповідей дозволила виокремити три ключові тематичні блоки, що

відображають пріоритети сучасних досліджень техноутопій: 1) підкорення природи та інфраструктурне «перекроювання» ландшафтів, що включало мегапроекти, спрямовані на кардинальну зміну природи, як-от будівництво дамб або кліматична інженерія; 2) трансфер і адаптація технологій та міжкультурний діалог крізь «залізну завісу», що охоплювало дослідження імпорту західних технологій, ідей та практик (наприклад, холодильних технологій, виробництва фотоапаратів, урбаністичних концепцій) та їхньої трансформації у радянському контексті; 3) використання технологій як інструменту соціальної інженерії та контролю, де технології розглядалися як засіб формування ідентичності та управління суспільством (наприклад, через систему охорони здоров'я, кібернетичні принципи в міському управлінні чи комп'ютеризацію).

Висновки. Дослідження демонструють, що зв'язок між технологіями та суспільним благом був переосмислений у XX ст. Нові підходи до аналізу технологічного розвитку та його впливу на суспільство сприяли збільшенню уваги до множинності акторів. Загалом результати унаочнюють амбівалентність модернізації, у ході якої утопічні обіцянки нерідко виробляли дистопічні практики.

Ключові слова: технологічні утопії, XX століття, візуальна історія, культурна історія технологій, екологічна історія, соціальне конструювання технологій, акторно-мережева теорія, великі технічні системи, модернізація, Україна.

Iryna Adamska, PhD in History, Associate Professor, Department of Ukrainian Philosophy and Culture, Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine)

Ірина Адамська, кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри української філософії та культури, Київський національний університет імені Тараса Шевченка (Україна)

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8913-6742>

Received: 13-10-2025

Advance Access Published: October, 2025